

Zbigniew Kulesz¹
zbigniew.kulesz@uwm.edu.pl
Wydział Teologii UWM
Olsztyn
ORCID: 0000-0001-7486-7588

**Spotkać siebie w innych.
Droga do braterstwa w encyklice *Fratelli tutti*
papieża Franciszka**
Meet Yourself in Others.
The Way to Fraternity in the Encyclical *Fratelli tutti*
of Pope Francis

Cytowanie: Kulesz Z., 2022, *Spotkać siebie w innych. Droga do braterstwa w encyklice Fratelli tutti papieża Franciszka*, Nurt SVD, t. 152, nr 2, s. 197-212

Streszczenie

Encyklika *Fratelli tutti* papieża Franciszka zarysowuje koncepcję braterstwa i przyjaźni społecznej, jakie kierują się w stronę człowieka osadzonego w wyzwaniach współczesności. Jej podstawowym celem jest, jak zawsze w nauczaniu papieskim, odkrywanie aktualności i głębi przesłania ewangelicznego w kontekście zmian społeczno-politycznych – czy szerzej: religijno-kulturowych, jakie współcześnie się dokonują. Tym bardziej rośnie potrzeba właściwego zrozumienia propozycji przedstawionych przez papieża, a dotyczących źródeł postawy braterstwa oraz sposobów realizacji miłości chrześcijańskiej w codziennym życiu. Skierowanie uwagi odbiorców na ewangeliczną przypowieść o miłosiernym Samarytaninie ma pomóc w budzeniu wrażliwości na obecność bliźnich oraz w powrocie na drogę do budowania jedności i solidarności w Kościele i świecie.

Słowa kluczowe: encyklika *Fratelli tutti*, braterstwo, miłość bliźniego, przyjaźń społeczna, papież Franciszek.

¹Prezbiter katolicki, teolog i psycholog; doktorat z nauk społecznych na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu; wykładowca na Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim w Olsztynie.

Abstract

The encyclical *Fratelli tutti* of Pope Francis outlines the concept of fraternity and social friendship, which are directed towards a man embedded in the challenges of our times. Its primary goal is, as always in the papal teaching, to discover the relevance and depth of the Gospel message in the context of socio-political or, more broadly, religious and cultural changes that we are undergoing. All the more, there is a growing need for a proper understanding of the proposals presented by the Pope regarding the sources of the attitude of brotherhood and the ways of implementing Christian love in everyday life. Directing the audience's attention to the evangelical parable of the Good Samaritan is to help awaken sensitivity to the presence of others and return to the path of building unity and solidarity in the Church and in the world.

Keywords: encyclical *Fratelli tutti*, brotherhood, love of neighbour, social friendship, Pope Francis.

Wstęp

Encykliki zawierają przesłanie, związane z aktualną sytuacją świata lub Kościoła, oparte na nauce Kościoła, skierowane do wiernych oraz wszystkich ludzi dobrej woli. Ojciec Święty w encyklice *Fratelli tutti* (Franciszek, 2020) dokonuje krótkiej analizy aktualnej sytuacji w świecie. Wskazuje na najważniejsze bieżące problemy, zachęcając wszystkich, aby znaleźć źródło, dotyczące motywacji przemiany postępowania człowieka. Proponuje sposób, w jaki można znaleźć klucz do braterstwa i przyjaźni społecznej, postaw wynikających z przykazania miłości. Ojciec Święty zwraca uwagę na to, co jest w człowieku – na jego możliwości oraz dyspozycję, wskazuje także na wymiar duchowy. Wzywa do pogłębionej refleksji – w świetle objawienia Bożego – nad sensem oraz znaczeniem powołania ludzkiego do relacji z Bogiem i bliźnimi. Wyznacza kierunek rozwiązywania problemów egzystencji i życia we wspólnocie rodziny ludzkiej.

Celem opracowania jest refleksja nad uwarunkowaniami realizacji otwartego braterstwa w nauczaniu papieża Franciszka. Artykuł stanowi próbę ukazania propozycji następcy św. Piotra, dotyczących wyjścia z globalnego kryzysu w kierunku zapobiegania dehumanizacji życia w kontekście zbawczego wymiaru prawdy o powołaniu do życia we wspólnocie. Ojciec Święty prezentuje wizję drogi duchowej przemiany jako zaproszenie do głębokiego spojrzenia na zmienność i różnorodność postaw ludzkich w duchu nauki Ewangelii i wiary chrześcijańskiej.

Na wstępie zarysowany zostanie kontekst powstania encykliki oraz przedstawiona będzie perspektywa idei braterstwa. W kolejnym kroku ukaże się papieską interpretację prawdy o postawie miłości bliźniego, zawartą w perykopie o miłosiernym Samarytaninie (Łk 10, 30-37). Następnie omówione będą motywy postawy braterstwa i otwartej przyjaźni oraz następstwa, płynące z przyjęcia i praktykowania jej w życiu społecznym. Artykuł stanowi poszukiwanie odpowiedzi na pytania o źródło braterstwa powszechnego w życiu konkretnego chrześcijanina oraz o sposób dojścia do praktykowania tej postawy społecznej. Temat staje się niezwykle aktualny w obliczu sytuacji zagrożeń globalnych, jak kryzys pandemii czy wojna na Ukrainie.

Aktualność encykliki

Rozpoczynając dokument, papież przywołuje przykład swego patrona na Stolicy Piotrowej – św. Franciszka z Asyżu. Pierwsze słowa encykliki – *Fratelli tutti* – to właśnie słowa św. Franciszka skierowane do wszystkich jako zaproszenie do życia Ewangelią oraz postawy otwartego braterstwa (Franciszek, 2020, nr 1). Jego postawa pokory i prostoty zmieniła nie tylko myślenie wielu współczesnych chrześcijan w odczytaniu na nowo Ewangelii, ale również w postawie ówczesnego sułtana w Egipcie oraz innych Saracenów w trudnym czasie relacji z chrześcijanami – podczas trwających wypraw krzyżowych (Franciszek, 2020, nr 3). Encyklika podpisana została w 794. rocznicę śmierci świętego, właśnie w Asyżu, w czasie, kiedy trwała pandemia (Franciszek, 2020, nr 287). Wołanie Ojca Świętego, skonstruowane na wzór modlitwy św. Franciszka, jest zaproszeniem do swoistego rachunku sumienia na temat relacji z ludźmi, którzy potrzebują pomocy jako nasi bliźni. Niezależnie od skali tragicznych wydarzeń, jakie zachodzą w skali świata (po czasie pandemii rozpoczyna się kolejny globalny kryzys – napaść Rosji na Ukrainę w lutym 2022 roku) czy w lokalnych społecznościach, wszędzie konieczna jest uważność na bliźniego, płynąca z przesłania Ewangelii.

Za przykładem św. Franciszka papież wzywa do odrzucenia wszelkiej agresji i zaprasza do życia w braterstwie, także z ludźmi spoza wspólnoty wiary chrześcijańskiej czy własnego kręgu kulturowego. Zaznacza, że dokument nie jest wykładem nauki o miłości braterskiej, lecz refleksją nad poszukiwaniem adekwatnej odpowiedzi na problemy życia społecznego. Podstawą i istotą postawy otwartego braterstwa jest wiara chrześcijańska, a dokładnie jej ponadczasowy

i uniwersalny charakter (Franciszek, 2020, nr 6). Inspirację powstania encykliki, oprócz wspomnianej postawy miłości braterskiej św. Franciszka, stanowi również dialog na temat braterstwa, podjęty z wielkim imamem Ahmadem al-Tayyebem (Franciszek i Ahmad al-Tayyeb, 2019). Dwa najważniejsze przykazania miłości Boga i bliźniego stanowią sens chrześcijaństwa. Relacja miłości zachodzi zawsze w konkretnej sytuacji egzystencjalnej, nie jest faktem abstrakcyjnym, lecz dokonuje się jako zdarzenie międzyosobowe. Encyklika Ojca Świętego *Fratelli tutti* z 2020 roku jest wołaniem na czas pandemii Covid-19, w którym tak mocno wybrzmiała kwestia samotności i bezradności człowieka cierpiącego (Franciszek, 2020, nr 7).

Adresatami przesłania są wszyscy ludzie dobrej woli, niezależnie od wyznania religijnego i światopoglądu. Jak zaznacza papież, przypowieść o miłosiernym Samarytaninie ma pobudzić do stawiania sobie pytań, stanowi inspirację, jeżeli nie klucz do poszukiwania odpowiedzi. Ojciec Święty wskazuje na społeczny kontekst egzystencji: „Globalna tragedia, jaką jest pandemia Covid-19, obudziła na pewien czas świadomość, że jesteśmy światową wspólnotą, płynącą na tej samej łodzi, w której nieszczęście jednego szkodzi wszystkim. Pamiętamy, że nikt nie ocala się sam, że można się ocalić tylko razem” (Franciszek, 2020, nr 32). Związek z innymi stanowi fundamentalną potrzebę istnienia w relacji – właściwość człowieka jako istoty społecznej. Omawiając współczesne zagrożenia świata, papież zachęca do uważności na słabszych i potrzebujących pomocy. W drugim rozdziale, zatytułowanym: „Cudzoziemiec na drodze”, przedstawia źródło myślenia o człowieku w potrzebie (Franciszek, 2020, nr 56-86). Podkreśla fundament postawy chrześcijańskiej miłości, ukazany przez Jezusa w przypowieści o miłosiernym Samarytaninie (Łk 10,25-37). W egzegezie perykopy Ojciec Święty wytycza drogę do odzyskania osobistej wrażliwości w spotkaniu z bliźnim. Ten rozdział zawiera klucz do refleksyjnego i otwartego spojrzenia na rzeczywistość własnego życia oraz innego człowieka, a także sposób rozwiązywania problemów. Kolejne rozdziały zawierają wskazania realizacji pomysłu w różnych obszarach aktywności człowieka, w globalnej rzeczywistości. Papież wzywa odbiorców do otwartości i namysłu nad wyborami w duchu wiary chrześcijańskiej, opartej o miłość bliźniego na wzór miłości Boga w Trójcy Świętej.

Braterstwo – miłość bliźniego

Pojęcie braterstwa było przedmiotem studiów w literaturze polskiej oraz zagranicznej (Burgoński, 1983; De Candido, 1983; Fares, 2019; Kościelniak, 2015; Kućko, 2020; Łużyński, 2019; Marafioti, 2019; Pierzchała, 2021; Pietrusiak, 2011; Ratzinger, 2007). Zestawienie ważniejszych pozycji, dotyczących tego zagadnienia – zarówno w ujęciu papieża Franciszka, jak i innych autorów – zawiera bibliografia artykułu Wojciecha Kućko (2020).

Leksykalne opracowania wychodzą od pojęcia braterstwa w znaczeniu naturalnym jako relacji osobowej, opartej na więzach krwi, przynależności do jednej rodziny, szczepu, narodu. W szerszym znaczeniu dotyczy to także więzów w wymiarze duchowym (wiara, przyjaźń, liczenie na siebie, pomoc wzajemna, wspólne cele). Ujęcie biblijne prowadzi do pojmowania braterstwa jako planu Boga Ojca, który ludzkość wyprowadza z jednego człowieka – Adama – i konsekwentnie prowadzi do realizacji ideału braterstwa objawionego w swoim Synu Jezusie, nowym Adamie (Léon-Dufour i Negrier, 1990; Grabska, 1985). Zarówno księgi Starego, jak i Nowego Testamentu odsłaniają zamysł kochającego Boga Ojca wobec wszystkich ludzi. Taką myśl rozwija w swoim opracowaniu Joseph Ratzinger (Ratzinger, 2007, s. 14-20). Podejmując refleksję nad tematem braterstwa, należy wskazać na wspólnotę Kościoła jako miejsce zbawienia.

Myśl papieża na temat braterstwa opiera się na źródłach biblijnych oraz teologicznych (Franciszek, 2020, nr 57-61). Refleksja rozpoczyna się od historii o Kainie i Abla, związanej z dramatem grzechu i wystąpieniem przeciwko miłości braterskiej (Franciszek, 2014; Franciszek, 2020, nr 57). Relację braterską papież osadza na fundamencie miłości. Podkreśla godność człowieka, która wynika z faktu jego stworzenia przez Boga oraz przynależności do rodziny ludzkiej – do dzieci Ojca Niebieskiego. Człowiek z natury jest relacyjny, a więc spełnienie jego człowieczeństwa dokonuje się poprzez wyjście do innych, we wspólnocie z innymi. Oznacza to wzajemną troskę o siebie. Odnosi się do moralności zbudowanej na fundamencie wartości. Bez nich każda społeczność ulegnie degradacji, a braterstwo nie przetrwa. Ojciec Święty przypomina o źródle, którym jest wspólny Ojciec. Braterstwo budowane na Bogu będzie prowadziło do stawania się bliźnim w pełnym tego słowa znaczeniu, zgodnie ze swoim powołaniem do miłości (Franciszek, 2014, nr 1). W oparciu o słowa Jezusa: ponieważ jeden jest wasz Ojciec, który jest Bogiem, to wy wszyscy braćmi jesteście (Mt 23,8-9), ojcostwo Boga leży u podstaw braterstwa

i dotyczy zaangażowanej relacji Boga z człowiekiem, obecnej w świecie i historii. Jest to osobowa miłość Boga skierowana do każdego człowieka (Mt 6,25-30). Taka miłość jawi się jako zdolna przemienić człowieka w kierunku prawdziwego braterstwa w Jezusie Chrystusie. W Jego posłuszeństwie aż do śmierci oraz w zmartwychwstaniu uwidacznia się i staje się możliwa pełna realizacja miłości bliźniego. Ludzie bez przyjęcia ofiary śmierci Jezusa na krzyżu i komunii z Nim sami nie są w stanie wypełnić tego wezwania. To On jest sprawcą pojednania z Bogiem i ludzi między sobą. On jest pokojem, bo z dwóch ludów uczynił jeden i zburzył oddzielający je mur, to znaczy wrogość. On utworzył w sobie jeden lud, jednego nowego człowieka, jedną nową ludzkość (Ef 2,14-16). Człowiek dzięki uznaniu Boga za Ojca wszystkich – przyjmując tę prawdę – jest motywowany do postawy otwartości na innego (Franciszek, 2014, nr 3).

Pomocą w realizacji takiej postawy jest Kościół jako miejsce zbawienia, wspólnota, której wyróżniającą cechą jest wzajemna miłość członków. Jako dzieci tej samej rodziny ludzkiej, bracia i siostry Jezusa (Mt 23,8), synowie i córki Boga, mamy upodobniać się do Ojca. „W Bożej rodzinie, w której wszyscy są dziećmi tego samego Ojca i – ponieważ wszczępieni są w Chrystusa – są synami w Synu, nie ma «życia do odrzucenia». Wszyscy cieszą się równą i nienaruszalną godnością. Wszyscy są miłowani przez Boga, wszyscy zostali odkupieni krwią Chrystusa, który umarł na krzyżu i zmartwychwstał za każdego. To jest powód, dla którego nie można pozostać obojętnym na los braci” (Franciszek, 2014, nr 3).

Istotne z punktu metodologicznego jest zwrócenie uwagi na podstawy myślenia papieża. W adhortacji *Evangelii gaudium*, która jest programem posługi Franciszka, czytamy, że „całość przewyższa część” (Franciszek, 2013, nr 237), o czym konsekwentnie przypomina w encyklice: „Życie jest sztuką spotkania, nawet jeśli w życiu jest tyle konfliktów». Wielokrotnie wzywałem do rozwijania kultury spotkania, która wykraczałaby poza dialektyki, stawiające jednego przeciw drugiemu. Jest to taki styl życia, który dąży do tworzenia owego wielościanu, który ma wiele aspektów, wiele stron, ale wszystkie tworzą jedność bogatą w różne odcienie, ponieważ «całość przewyższa część»” (Franciszek, 2020, nr 215).

Ojciec Święty zachęca do szerokiego spojrzenia na rzeczywistość, do poszukiwania większego dobra. W widzeniu świata uznaje on, że jedność jest ważniejsza od konfliktu. Jego przekonania wywodzą się z duchowości ignacjańskiej oraz myślenia dialektycznego (innego niż u Hegla). Prekursorem nowego ujęcia był Johann Adam Moeller,

który pisał o Kościele jako *coincidentia oppositorum*. Ówczesny młody teolog J.M. Bergoglio własny pogląd na rzeczywistość zaczerpnął z teorii Romano Guardiniego (Guardini, 1955), opisującego rzeczywistość jako niejednorodną na różnych poziomach oraz z różnorakimi punktami widzenia. „Nikt nie może posiadać całej prawdy ani zaspokoić wszystkich swoich pragnień, ponieważ prowadziłoby to do chęci zniszczenia drugiego człowieka poprzez odmawianie mu jego praw. Poszukiwanie fałszywej tolerancji musi ustąpić miejsca realizmowi dialogującemu, właściwemu osobom przekonanym, że muszą być wierne swoim zasadom, ale też uznającym, że drugi człowiek również ma prawo próbować być wiernym swoim zasadom” (Franciszek, 2020, nr 221).

Takie podejście pozwala oglądać tę samą prawdę z różnych perspektyw. Inność spojrzenia nie musi stawać się zagrożeniem, a myślący inaczej być naszym wrogiem. W tak ujmowanej „teorii przeciwieństw” do braterstwa prowadzi postawa uznawania odmienności, a jednocześnie świadomość, że trudno jest żyć w oddzieleniu (Kućko, 2020, s. 153-155).

Wiara chrześcijańska uczy całkowitego oddania siebie Bogu, wymaga przyjęcia postawy przebaczenia i pojednania. Franciszek, opisując funkcję i znaczenie braterstwa w świecie, odwołuje się do nauczania swoich poprzedników (Franciszek, 2020, nr 120; Franciszek, 2014, nr 4-5); Pawła VI (1967), Jana Pawła II (1987), Benedykta XVI (2009). Przywołując słowa Jana Pawła II, podkreśla, że braterstwo nie dotyczy wyłącznie płaszczyzny horyzontalnej w miłości, ale relacja ta zakłada zawsze ukierunkowanie na Transcendencję. „Bliźni jest nie tylko istotą ludzką z jej prawami i podstawową równością wobec wszystkich, ale staje się żywym obrazem Boga Ojca, odkupionym krwią Jezusa Chrystusa i poddanym stałemu działaniu Ducha Świętego” (Jan Paweł II, 1987, nr 40). Uświadomienie prawdy o powszechnym ojcostwie Boga oraz braterstwie ludzi w Chrystusie pozwala na zmianę optyki w postrzeganiu świata (Jan Paweł II, 1987, nr 40; Franciszek, 2014, nr 3). Konsekwencje życia w braterskiej miłości, która jest zawsze darem Boga, czyni nas autentycznymi świadkami prawdy Ewangelii. „Przykazanie nowe daję wam, abyście się wzajemnie miłowali tak, jak Ja was umiłowałem; żebyście i wy tak się miłowali wzajemnie. Po tym wszyscy poznają, żeście uczniami moimi, jeśli będziecie się wzajemnie miłowali” (J 13,34-35). Zmiana postrzegania braterstwa w duchu ewangelicznej miłości pozwala na przemiany w każdym wymiarze światowego porządku – w stosunku do ekologii, polityki, gospodarki, problemów światowych, jak wojny, głód czy inne współczesne zagrożenia w skali globalnej.

Kontekst miłości bliźniego

Poszukując rozwiązania dla sprostania skomplikowanej sytuacji świata oraz zaradzeniu zagrożeniom, które ukazane zostały w dokumencie, Ojciec Święty przywołuje przypowieść Jezusa o miłosiernym Samarytaninie. Ewangelia stanowi źródło przypomnienia o drodze do powszechnego braterstwa w duchu pokoju. Papież przekierowuje uwagę z omawianych w pierwszym rozdziale encykliki zagrożeń na wewnętrzną dyspozycję serca człowieka, w którym dochodzi do decyzji oraz planowania działań. Drugi rozdział encykliki zawiera wieloaspektową analizę sytuacji udzielania pomocy. Przypowieść zostaje poprzedzona dialogiem Jezusa z uczonym w Prawie, który wystawia Go na próbę. Rozpoczyna się opisem człowieka w potrzebie, ofiary napaści. Jest to człowiek porzucony, który potrzebuje natychmiastowej pomocy. Powołując się na liczne teksty biblijne, Franciszek podkreśla, aby nie wyłączać z tej relacji obcych lub innych. Wezwanie do miłości skierowane jest do każdego bez wyjątku (Franciszek, 2020, nr 61). Ojciec Święty zauważa, że ten poraniony człowiek otrzymał coś, czego brakuje ludziom współcześnie. Samarytanin poświęca obcemu swój czas. Inni bohaterowie przypowieści spieszą się do własnych spraw (Franciszek, 2020, nr 63). Przeszkodą dla rozwiniętych społeczeństw zachodnich w dostrzeganiu potrzebujących pomocy jest brak uwagi poświęcanej innym, najuboższemu, najsłabszemu, najbardziej wrażliwemu. Papież określa to zjawisko mianem: „analfabetyzm w towarzyszeniu” (Franciszek, 2020, 64). Ten jeden – obcy uznaje spotkanie z napadniętym ważniejszym od własnych celów. Leczy go, jak potrafi, znajduje dalszą pomoc, zawiesza swoje zadania i troszczy się o człowieka poranionego. Odkłada własne sprawy, uznając za wyższą konieczność zaspokojenia potrzeb drugiego. Droga i sposób traktowania bliźniego, ukazane w postawie Samarytanina, prowadzą do realizacji dobra w wymiarze społecznym i politycznym – jako tworzenia nowych więzi. Relacje oparte są o przykazanie miłości bliźniego. Ta postawa może przywrócić nadzieję wykluczonym i słabym, pozwolić odzyskać im godność i podmiotowość (Franciszek, 2020, nr 66).

Z drugiej strony papież ostrzega, aby nie zajmować pozycji krzywdziciela, nie stawać po stronie zbójców w sposób czynny lub poprzez bierną obojętność. O postawie bierności, która jest współudziałem w różnych formach przemocy wobec biednych i dzieci, pisał w kategoriach słowach: „Nie udawajmy, że nic nie wiemy. Istnieje wiele form udziału w przestępstwie” (Franciszek, 2013, nr 211). Zwraca również uwagę na postawę obojętności w wydaniu kapłana i lewity.

Obydwaj uczestnicy zdarzenia pozostają w dystansie, w zaprzeczeniu oczywistej potrzebie człowieka cierpiącego (Franciszek, 2020, nr 67-68). Scena z Ewangelii ujawnia różne motywy i zachowania człowieka. To, co akcentuje w swoim nauczaniu papież, to zmiana spostrzegania aktów zewnętrznych. Wzywa on do spojrzenia w siebie, do wnętrza. Zachęca do refleksji nad sobą. Jednocześnie odsłania złożoność serca pojedynczego człowieka, który potrafi zajmować różne pozycje, zachowywać się w sposób odpowiadający poszczególnym postaciom z przypowieści Jezusa, biorącym udział w zdarzeniu na drodze. Ojciec Święty ukazuje głęboką perspektywę i ukryte (może częściowo nieświadome) motywacje, które znajdują się w nieustannej dynamice. Godnym podkreślenia wydaje się rozpoznanie procesu, który prowadzi do pełni braterstwa – uznania zarówno własnej grzeszności, jak i pragnienia czynienia dobra. Prawda o nas ma prowadzić do bliskości z tymi, którzy są naszymi braćmi i siostrami. Znamienne wydaje się stwierdzenie, prowadzące do przyjęcia postawy pokory. „A jeśli poszerzymy spojrzenie na całą naszą historię i na cały świat, to wszyscy jesteśmy lub byliśmy podobni do tych postaci: wszyscy mamy coś z osoby poranionej, coś ze złoczyńcy, coś z tych, którzy mijają z daleka i coś z miłosiernego Samarytanina” (Franciszek, 2020, nr 69).

Zrównoważenie w postrzeganiu siebie i innych czyni człowieka bardziej wrażliwym. Rozpoznanie własnej kondycji dokonuje się zawsze na bazie spotkania z innym człowiekiem. Ten „inny” staje się wezwaniem do rozpoznania samego siebie, do odkrycia prawdy o sobie. Wyjątkowo łatwo przychodzi nam wskazać błędy u innych, natomiast niezwykle trudno jest przyjąć w życiu duchowym postawę pokory, do której jesteśmy w Ewangelii nieustannie zapraszani. Stanowi ona bazę do właściwego i adekwatnego przyjęcia złożonej prawdy o sobie, jak również o bliźnim, który jest naszym bratem. Wspólna płaszczyzna dotyczy tak skłonności ku złu, jak i ku dobru. W naszych wyborach przyjmujemy postawy osób spotykających poranionego. Znajdujemy się w pozycji potrzebujących i cierpiących, doświadczamy osamotnienia i obojętności, a nieraz przemocy w różnej formie. Potrafimy stawać się obojętni na cierpienie innych, znajdując uzasadnienia, które pozornie wynikają z zasad religii. A może i kibicujemy agresorom, tłumacząc ich dobrą wolę lub nieświadomość intencji. Zmienność naszych postaw potrafi być częsta i nieprzewidywalna, jeżeli nie trwamy w miłości Chrystusa, złączeni z Nim przez modlitwę, słuchanie Jego słów. Franciszek stwierdza: „Tylko spojrzenie, którego perspektywa została przekształcona miłością, prowadzi do pojęcia godności drugiego człowieka; ubodzy są uznani i docenieni w ich niezmiernej godności, poszanowani w swoim własnym stylu i kulturze, a zatem

prawdziwie włączeni w społeczeństwo. Takie spojrzenie jest rdzeniem prawdziwego ducha polityki” (Franciszek, 2020, nr 187).

Fundamentem umiejętności społecznego włączania ubogich jest miłosierdzie, które Ojciec Święty postrzega jako wartość społeczną i wzywa do „kultury miłosierdzia, w oparciu o odkrycie spotkania z innymi: kulturę, w której nikt nie patrzy na innych obojętnie, lub odwraca wzrok, gdy widzi cierpienie innych” (Franciszek, 2016, nr 20).

Zmiana optyki – przemiana siebie przemianą świata

W adhortacji apostołskiej *Evangelii gaudium* Franciszek przedstawił program zmian. Wyakcentował przejęcie się prawdami wiary, jakie winno przenikać całego człowieka. Zapal głoszenia orędzia Ewangelii ma rozpoczynać się od samego siebie (Franciszek, 2013; Seweryniak, 2014). Osobisty rozwój człowieka wierzącego zmierza do przeniknięcia miłością oraz świadectwa życia w celu budowania wspólnoty miłości. W kontekście przypowieści o Samarytaninie należy dostrzec propozycję drogi Ojca Świętego. W encyklice wzywa on do takiego właśnie namysłu, zaprasza do konfrontacji z samym sobą poprzez analizę zachowań poszczególnych postaci z przypowieści. Odkrycie własnej motywacji odsłania braki w miłości oraz stanowi zaproszenie do otwarcia na innych. Ten obcy, nieznaną człowiek, doświadczający niesprawiedliwości, staje się naszym nauczycielem, współbratem. W zależności od stanu naszej duszy potrafimy przejmować wszystkie z ukazanych zachowań i motywacji. Skupienie na sobie, a ściśle ujmując: kontakt z sobą, jest drogą do wnętrza, a tym samym odkrywaniem wspólnej płaszczyzny spotkania w wierze z braćmi i siostrami. Z jednej strony otwarte serce pozwala na utożsamienie się z innym niezależnie od tego, kim jest, w myśl słów Jezusa: „Byłem przybyszem, a przyjęliście Mnie” (Mt 25,35), a z drugiej – na spotkanie i rozpoznanie samego Chrystusa w bliźnim (Mt 25,40.45). Ta prawda przypomina o godności każdego człowieka (Franciszek, 2020, nr 84-85).

W wierze chrześcijan, której naczelną zasadą jest przykazanie miłości bliźniego jak siebie samego, znajduje się klucz do rozwiązania problemów. Przypowieść stanowi ilustrację i wyjaśnienie sposobu jej realizacji. Papież przypomina o pewnych ograniczeniach. Otóż mimo rozwoju duchowości i teologii nadal istnieją wśród osób religijnych takie, które popierają postawy zamknięcia, agresywny nacjonalizm, ksenofobię, pogardę czy znęcanie się nad odmiennymi. Ojciec Święty wskazuje na rolę oraz ducha realizacji duszpasterstwa. „Wiara, wraz z inspirującym ją humanizmem, musi podtrzymywać zmysł krytyczny w obliczu tych tendencji i pomóc szybko reagować, gdy zaczną

do niej przenikać. Dlatego ważne jest, aby katecheza i kaznodziejstwo zawierały w sposób bardziej bezpośredni i jasny społeczny sens życia, braterski wymiar duchowości, przekonanie o niezbywalnej godności każdej osoby oraz motywacje do miłowania i akceptacji wszystkich” (Franciszek, 2020, nr 86).

W obrazowy sposób Franciszek obnaża postawę oddzielenia od innych oraz odrzucenia wymiaru społecznego Ewangelii: „Ponieważ, podobnie jak niektórzy, chcieliby Chrystusa czysto duchowego, bez ciała i krzyża, tak też zamierzają utrzymywać relacje międzyludzkie za pośrednictwem sofistycznych aparatów, ekranów i systemów, które mogą dowolnie włączyć i wyłączyć. Tymczasem Ewangelia zachęca nas zawsze, by podejmować ryzyko spotkania z twarzą drugiego człowieka, z jego fizyczną obecnością stawiającą pytania, z jego bólem i jego prośbami” (Franciszek, 2013, nr 88).

Ojciec Święty poszerza tę myśl poprzez wskazanie perspektyw każdej postaci z przypowieści. Nie ogranicza się do Samarytanina i pobitego. Podkreśla, że możemy stać się podobni w naszych zachowaniach do zbójców, kapłana, lewity czy pozostałych (Franciszek, 2020, nr 69). Wskazuje na zmienność pozycji, do których nieustannie dochodzi w ciągu życia. Świadomość różnych postaw w nas ma nam dopomóc w zmianie perspektywy w stosunku do siebie i innych. Nikt nie jest bez winy. Nikt nie jest pozbawiony cierpienia. W każdym dochodzą do głosu agresywne tendencje. Każdy potrafi stać się obojętnym i nieczułym w traktowaniu innego. Odkrywanie prawdy o sobie wymaga odwagi w konfrontacji z własnymi ograniczeniami. Poznanie prawdy o sobie, o nędzy własnych rozwiązań, opartych o ludzkie ograniczone możliwości, ma prowadzić do uznania wszechmocy Boga. Konsekwencją jest uczenie się spojrzenia na siebie, na drugiego (niezależnie od tego, kim on jest) jako na dziecko tego samego kochającego Ojca. Wymaga to przyjęcia perspektywy Bożego spojrzenia na człowieka, upodobnienia się do Chrystusa, przyobleczenia się w Jego sposób percepcji świata oraz posłuszeństwa woli Boga, wynikającego z uważnego słuchania Jego słowa. Rozpoznanie siebie w drugim oznacza tyle, co przyznanie się zarówno do własnej niemocy i uznanie niegodności czynów wpływających z uzurpacji mocy Bożej, jak i do uznania wielkości powołania do bycia synem i córką Boga, należących do Jego rodziny jako siostry i bracia.

Myśl Ojca Świętego prowadzi nas do zatrzymania się w refleksji nad sobą, nad naszymi prawdziwymi motywacjami postawy miłości wobec bliźniego. Brak namysłu skutkuje zewnętrznymi i powierzchownymi ocenami, uleganiu stereotypom na temat innych – obcych. Odkrycie siebie w innych prowadzi do przyznania się

do własnych ograniczeń w myśleniu oraz pokrętnych motywów, a z drugiej – do tego, co zbliża i łączy w pragnieniu czynienia dobra i świadczenia miłości wobec innych. Wspólnota dzieci Bożych, powszechne braterstwo czy przyjaźń społeczna mają jedno i wspólne powołanie – do świętości.

W *Reconiliatio et paenitentia* w nawiązaniu do św. Pawła (1Tm 3,16) papież Jan Paweł II używa określeń – *mysterium iniquitatis* oraz *mysterium pietatis*, a ponadto ukazuje wspólny los rodziny dzieci Bożych (Jan Paweł II, 1996, nr 19). Łączy nas zarówno skłonność do grzechu z racji upadku pierwszych rodziców, jak i powołanie do świętości na mocy odkupienia przez Jezusa Chrystusa. Istnieje stała potrzeba wewnętrznej przemiany i odnowy: „Kościół obejmujący w swoim łonie grzeszników, święty i zarazem ciągle potrzebujący oczyszczania, ustawicznie podejmuje pokutę i odnowę” (*Obrzędy Pokuty...*, s. 3). Odnalezienie siebie w innych prowadzi do uważności na siebie w spotkaniu z braćmi cierpiącymi, potrzebującymi pomocy. Wspólnota drogi ziemskiej, jednakowa miłość Boga, obejmująca wszystkich bez wyjątku, odkupienie przez Chrystusa, który umarł za wszystkich, stanowią argumenty za budowaniem jednej wspólnoty, w której panuje zasada poszanowania, uznawania równych praw, poczucia odpowiedzialności za innego. Wyrazem tego jest postawa Samarytanina. Mamy usłyszeć Jezusa, aby nie tyle cieszyć się lub uspokajać z powodu przynależności do uczniów Jezusa w Jego Kościele, ale badać siebie i swoje wewnętrzne dyspozycje w świadczeniu miłości wobec innych. To każdy z nas decyduje o udzieleniu pomocy. Kapłan i lewita, przedstawiciele religii – przewodnicy duchowi okazali się zaprzeczeniem postawy braterskiej i jej karykaturą (Franciszek, 2020, nr 74).

W każdym z nas jest część, odpowiadająca przemocy zbójcy, część, która należy do obrazu kapłana i lewity z przypowieści, jakaś część, ukazująca cierpienie człowieka opuszczonego i pozostawionego na drodze, a wreszcie część, uzdalniająca nas do zachowań na miarę Samarytanina. Jesteśmy zdolni do przyjmowania różnych postaw. Stosunkowo łatwo dokonujemy osądów. Ocena innych i oburzenie się na ich postępowanie może odwracać lub usypiać naszą uwagę co do naszych wyborów. Świadomość własnego grzechu i słabości winna uczyć pokory. Przypowieść ma stanowić przestrożę, ale przede wszystkim wytyczać kierunek podążania, służący realizacji miłości wobec bliźniego na naszej drodze. Współcześnie papież nawołuje w swoim nauczaniu do takiego podejścia.

Podsumowanie

Wizja świata papieża Franciszka oparta jest na przykazaniu miłości bliźniego, zakłada staranie o integralny rozwój człowieka, a w konsekwencji o jego zbawienie. Wezwanie, które zawarte zostało w encyklice, dotyczy przemiany osobowej. W chrześcijańskiej duchowości nawrócenie rozpoczyna się od zmiany (*metanoite*) w jednostce, obejmuje myślenie oraz wszystkie wymiary funkcjonowania człowieka.

Konkluzja, płynąca z nauczania w encyklice *Fratelli tutti*, dotyczy życia autentyczną wiarą, która wyraża się w praktycznym zorientowaniu na konkretnego bliźniego. Stanowi zaproszenie do przyjęcia postawy, ułatwiającej otwarcie na bliźnich i dialog z nimi. Jest to swoista droga, prowadząca od analizy siebie do zrozumienia innych jednocześnie *ad intra*, jak i *ad extra*. Spotkanie z innym, obcym, potrzebującym jest równocześnie spotkaniem z samym sobą. Uczy dostrzegania różnych perspektyw i konsekwencji wyborów. Droga wskazana przez Ojca Świętego wydaje się prowadzić od pojedynczego człowieka, znajdującego się w konkretnej sytuacji życiowej. Zwraca się ku drugiemu – innemu, z którym każdy połączony jest przynależnością do rodziny ludzkiej. Reakcja Samarytanina – „obcego w drodze” – ukazuje inspirację do przemyśleń własnej postawy wobec bliźnich. Początek stanowi namysł nad własnym życiem w relacji do innych. Skutki odkrycia osobistej rzeczywistości wewnętrznej stanowią podstawę do uważnego i wrażliwego traktowania innych (Franciszek, 2020, nr 81).

Propozycja przedstawiona przez Franciszka wydaje się być adekwatna do jego duchowej drogi jezuita. Ojciec Święty czerpie z ćwiczeń ignacjańskich, nawiązuje do otwartości umysłu i serca (Bergoglio, 2013), wymaga zatrzymania się i namysłu nad motywami i intencjami. To droga pokory oraz ogołocenia w relacji z kochającym Ojcem. Jest to nauka, płynąca z naśladowania postawy Jezusa jako Syna oraz jako Brata. To także stawanie się jak Ojciec Niebieski – w uważności spojrzenia na każdego cierpiącego i w potrzebie.

Mogą rodzić się pytania, na ile realizacja drogi św. Franciszka – ewangelicznej prostoty i ubóstwa – może zachodzić w skomplikowanym świecie, a ponadto w jakim stopniu powinien realizować ją papież. Św. Franciszek nie stał na czele Kościoła, pomimo że wywarł i wciąż wywiera na niego ogromny wpływ. Tak samo i dziś postawa świętego z Asyżu pozostaje aktualna oraz pociąga wielu. Chociaż jego nauczanie i przykład życia nie wyrażały się *ex cathedra*, to niezmiennie poruszają miliony ludzi wierzących i niewierzących, inspirują

też wyznawców innych religii. Pomimo że papież nazywa encyklikę społeczną, to jednak diagnoza trudności, jak również sposoby ich rozwiązania dotyczą pojedynczego człowieka, jego sumienia. Ojciec Święty przypomina, że w każdym czasie człowiek ma pochylić się nad motywami swoich wyborów i szukać rozwiązań, które są zgodne z duchem miłości bliźniego. Droga, którą zarysowuje, jest drogą do ludzkiego serca, drogą relacji między mną a drugim. Odkrycie własnych intencji ma zaowocować postawą *metanoia* – nawróceniem serca i obudzeniem w sobie wrażliwości oraz przyjęcia postawy miłości bliźniego. Podjęcie pomocy wobec osób cierpiących w świecie stanowi jedyny słuszny wybór na wzór miłosiernego Samarytanina z przypowieści (Franciszek, 2020, nr 67).

Ojciec Święty dostrzega wielość oraz złożoność zagrożeń dla człowieka i świata. Jednakże na wzór św. Franciszka odchodzi od modelu „politycznego rewolucjonisty”, który przy użyciu siły zmienia niekorzystną sytuację, zachęcając do współczucia i troski o drugiego. Na wzór miłosiernego Samarytanina wzywa do rozpoznania samego Chrystusa w każdym bliźnim, który jest opuszczony, samotny, cierpiący (Franciszek, 2020, nr 85). Stawienie czoła wyzwaniom, o których Ojciec Święty wspomina w encyklice, przezwyciężenie rozłamów w świecie może dokonać się poprzez przemianę osobistą, obudzenie wrażliwości i otwarcia serca na innych. Perspektywa miłości miłosiernej staje się zaczynem działania, budzi nadzieję na rozwiązanie zaistniałych konfliktów interpersonalnych, jakie przebiegają w życiu politycznym, społecznym czy religijnym. Dziś – w obliczu światowego kryzysu wywołanego wojną na Ukrainie – encyklika staje się jeszcze bardziej aktualną propozycją w budowaniu braterstwa światowego.

Bibliografia

- Benedykt XVI, 2009, Encyklika *Caritas in veritate* (29.06.2009) [on-line], https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/encyclicals/documents/hf_ben-xvi_enc_20090629_caritas-in-veritate.html [dostęp: 4.11.2022].
- Bergoglio J.M., 2013, *Otwarty umysł, wierzące serce. Rekolekcje Papieża Franciszka*, tłum. Grygierowska M. i Juszcak M., Wydawnictwo ESPRIT, Kraków.
- Biblia Tysiąclecia*, 1991, Pallottinum, Poznań-Warszawa.
- Burgoński P., 2011, *Braterstwo – mit, partykularyzm, utopia?*, w: Adamczyk T. i Mazur J., (red.), *Caritas in veritate zasadą polityki społecznej. Refleksje na kanwie encykliki Benedykta XVI*

- o integralnym rozwoju ludzkim*, Wydawnictwo KUL, Lublin, s. 159-186.
- De Candido L., 1983, *Fraternité*, w: De Fiores S. i Goffi T. (red.), *Dictionnaire de la vie spirituelle*, Cerf, Paryż, s. 448-457.
- Fares D., 2019, *La fratellanza umana. Il suo valore trascendentale e programmatico nell'itinerario di papa Francesco*, La Civiltà Cattolica, nr 4058, s. 114-126.
- Franciszek i Ahmad al-Tayyeb, 2019, *Dokument o ludzkim braterstwie dla pokoju światowego i współistnienia* [on-line], https://www.vatican.va/content/francesco/pl/travels/2019/outside/documents/papa-francesco_20190204_documento-fratellanza-umana.html [dostęp: 2.11.2022].
- Franciszek, 2013, Adhortacja *Evangelii gaudium* (24.11.2013) [on-line], https://www.vatican.va/content/francesco/pl/apost_exhortations/documents/papa-francesco_esortazione-ap_20131124_evangelii-gaudium.html [dostęp: 2.11.2022].
- Franciszek, 2014, *Oreǳie na Światowy Dzień Pokoju. 1 stycznia 2014 roku. Braterstwo podstawą i drogą do pokoju* [on-line], <https://sosnowiec.scj.pl/oredzie-papieza-franciszka-na-swiatowy-dzien-pokoju-1-i-2014/> [dostęp: 2.11.2022].
- Franciszek, 2016, List apostolski *Misericordia et misera*, Wydawnictwo M, Kraków.
- Franciszek, 2020, Encyklika *Fratelli tutti* (3.10.2020), Wydawnictwo M, Kraków.
- Grabska S., 1985, *Braterstwo*, w: Zuberbier A. (red.), *Słownik teologiczny*, t. 1, Księgarnia św. Jacka, Katowice, s. 104-107.
- Guardini R., 1955, *Der Gegensatz, Versuche zu einer Philosophie des lebendig Konkreten*, Grünewald, Mainz.
- Jan Paweł II, 1984, Adhortacja *Reconciliatio et paenitentia* (2.12.1984) [on-line], https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/apost_exhortations/documents/hf_jp-ii_exh_02121984_reconciliatio-et-paenitentia.html [dostęp: 28.10.2022].
- Jan Paweł II, 1987, Encyklika *Sollicitudo rei socialis* [on-line], https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_30121987_sollicitudo-rei-socialis.html [dostęp: 28.10.2022].
- Kościelniak C., 2015, *Chrześcijańskie i laickie konteksty idei braterstwa i ich polityczne konsekwencje*, Przegląd Zachodni, nr 1, s. 7-20.
- Kućko W., 2020, *Braterstwo w nauczaniu papieża Franciszka*, Collectanea Theologica, t. 90, nr 3, s. 123-162.

- Léon-Dufour X. i Negrier A., 1990, *Brat*, w: Léon-Dufour X. (red.), *Słownik teologii biblijnej*, tłum. Romaniuk K., Pallottinum, Poznań, s. 104-107.
- Łużyński W., 2019, *Chrześcijańskie braterstwo w świeckim społeczeństwie. Refleksje na podstawie nauczania Josefa [sic!] Ratzingera*, *Teologia i Człowiek*, nr 1, 69-86.
- Marafioti D., 2019, *Documento sulla Fratellanza umana. Una lettura ragionata*, *Rassegna di Teologia*, 60, s. 235-268.
- Obrzędy Pokuty dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, 1981, Księgarnia św. Jacka, Katowice.
- Paweł VI, 1967, *Encyklika Populorum progressio*, Libreria Editrice Vaticana, Watykan.
- Pierzchała M., 2021, *Znamiona braterstwa w nauczaniu papieża Franciszka*, *Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego*, 41, nr 1, s. 93-107.
- Pietrusiak P., 2011, *Kościół jako fraternitas według Cypriana z Kartaginy*, *Roczniki Teologii Katolickiej*, nr 10, s. 67-87.
- Ratzinger J., 2007, *Chrześcijańskie braterstwo*, tłum. Merecki J., Wydawnictwo Salwator, Kraków.
- Seweryniak H., 2014, *Franciszkowe marzenie o Kościele „w drodze”*, *Homo Dei*, nr 2, s. 58-73.